

den hjelp kan kunne få. Først i 1825 – over 50 år gammel – fikk Bohr et embede, som overlærer i matematikk ved Bergen katedralskole. Bohrs karriere blir dermed også en studie i vitenskapens institusjonelle og personlige betingelser i den norske provinsen tidlig på i det nittende århundre.

Boken avsluttes med noen slektshistoriske opplysninger (Bohr viser seg for eksempel å være grand-grandonkel til atomfysikeren Niels Bohr), samt en uttømmende oversikt over Bohrs vitenskapelig produksjon. *Det nyttige Selskab*, en lokal organisasjon med røtter tilbake i opplysningstiden, og med Bohr selv som tidligere medlem, har stått for utgivelsen. Som trykksak er boken beskjeden, men elegant; trykt i godt papir, trådheftet og gjennomillustrert i fire farger.

Ernst Bjerke

Lena Jonson & Tamara Torstendahl Salytjeva (red.), *Poltava: krigsfångar och kulturutbyte* (Stockholm: Atlantis, 2009). 388 s.

Efter Poltava försvagades Sveriges politiska och militära ställning. Ryssland ryckte fram som en ny stark europeisk stormakt. Antologin *Poltava: krigsfångar och kulturutbyte*, lägligt utgiven 2009 i samband med 300-årsjubileet av det ödesdigra slaget vid Poltava, samlar ett antal svenska och ryska forskare för att utröna vad denna händelse kom att innebära och symbolisera för de två länderna och vilka vägar de tog efter 1709. Lena Jonson och Tamara Torstendahl Salytjeva står för den utmärkta redigeringen. Bokens huvudtema är hur kulturutbyten och relationer skapas och upprätthålls mellan två krigförande länder, särskilt ägnas frågan om kunskapsöverföringen och det ömsesidiga inflytandet mellan Sverige och Ryssland, ofta förmedlat av de svenska krigsfångar som befann sig i Ryssland och de ryska fång-

arna i Sverige. Som forskare verksam utanför Ryssland är man inte minst behjälpt av att de ryska källorna och den ryska forskningen härigenom blir tillgänglig och presenterad på svenska. Antologin visar om inte annat att det görs en hel del viktig grundforskning i dagens Ryssland som vi borde ta del av mer. Vår bild av det tidiga svenska sjuttonhundratalet blir inte fullständig utan den ryska forskningen.

Inledningsvis ger Rolf Torstendahl en klargörande översikt över händelserna kring Poltava 1709. Han anger på så sätt den historiska scenen – slaget, skeendena och de symboliska innebörderna. Till stor del handlade det om hur de två huvudaktörerna tog del av varandras erfarenheter. Ryssarna sökte kunskaper om svensk kartografi, hantverk och järnhantering. Svenskarna höll i sin tur ett vakande öga på den tekniska utvecklingen inom det ryska bergsbruket, i det närmaste, som Torstendahl skriver, i formen av ett tolererat industrispiönage för att därigenom bättra på kunskaperna i metallurgi och förfina tillverkningsmetoderna.

För en inte obetydlig del av kulturutbytet stod de cirka 25 000 svenska fångarna i Ryssland. Inte mindre än åtta uppsatser behandlar dessa, vilka ger inblickar i fantastiska människöden. De vandrade över ryska stäpper, svalt, gjorde uppror, hankade sig fram som kartritare, läkare, hantverkare, hattmakare och skomakare. Vi möter löjtnant Olof Hård som gjorde anteckningar om de ryska städerna, fänrik Anders Pihlström som följde med sin kolonn från Tjeboksary till att slut hamna i Tomsk och plitade ner observationer av naturen, om förfrusna floder och ryska ämbetsmäns inte alltid lättförståeliga beteende. Löjtnant Joakim Lyth beskrev slaget vid Poltava och vistades sedan i fångenskap i Moskva och Solikamsk. Bataljonsprästen Anders Westerman fortsatte noggrant notera uppgifter om avlidna och födda i den alltmer decimerade skaran av karoliner. En originell källa är ryttmästare Georg Malliens minnen nedpräntade på vers. Vidare följde Kapten I. Schnitzer med en kinesisk ambassad,

och styckjunkaren Johan Gustaf Renat och hans blivande hustru Birgitta Scherzenfeldt tillfångatogs av kalmuckerna.

I Galina Sjebaldinas bidrag tas ett samlat grepp om dessa livsöden som finns bevarade i karolinernas sibiriska dagböcker. Jevgenij Rytjalovskij behandlar i stället hur de svenska fångarna socialt och kulturellt tvingades anpassa sig till helt nya livsbetingelser – om flyktförsök, geografiska förhållanden och konvertering till den ortodoxa kyrkan. Andrej Demkin vidareutvecklar temat om karolinernas liv borta i Ryssland, och tar upp sådant som livets olika händelser, tro, dop och arbete i rysk tjänst. De svenska fångarna satte också spår i Rysslands kulturhistoria och i de ryska städerna, såsom Tobolsk, där många av fångarna hamnade och kom att engageras i byggnadsarbete, vilket är ämnet för Alexander Vytjuzjganins artikel. Ett mindre väntat bidrag från krigsfångarna till det ryska än rent muskelarbete var det svenska inflytandet på den ryska instrumentalmusiken. Anna Nedospasova slår an detta musikaliska samspel. Kompositören och oboisten Gustaf Blidströms verk, nedtecknade i Tobolsk 1715, ger en aning om hur musiken klingade i Sibirien. Även Sankt Petersburg kom att till en del att omformas av de svenska fångarna. Jekaterina Boltunova tecknar de svenska bidragen till uppbyggandet av den ryska huvudstaden, medan Jekaterina Andrejeva närmare går in på krigsfångarnas arbete på olika byggen i staden, och deras levnads- och arbetsförhållanden. Stadens utveckling och framväxt kan också följas på svenska kartor, bland annat på kartor utförda av svenska fångar. Tatiana Bazarova har letat fram kartorna.

Under åren 1700–1721 fanns också drygt 1 600 ryska krigsfångar placerade på Visingsö, i Gränna och inkvarterade däromkring på gårdar och byggen mot kost och logi. Håkan Jorikson skriver om fångarna på Visingsö, dit de hade flyttats år 1716 för internering på Visingsborgs slott, och skildrar de dramatiska händelser detta gav upphov till. Ulla Birgegård

tar upp de privilegierade ryska fångarna som fanns i Sverige i kretsen kring Johan Gabriel Sparwenfeld och då bistod honom i hans slaviska språkstudier. En av de högt uppsatta fångarna var det ryska sändebudet Andrej Jakovlevitj Chilkov. Här omnämns också slovaken Matthias Zabani som hjälpte Sparwenfeld i arbetet med dennes slavisk-latinska lexikon, *Lexicon Slavonicum*. Ett utmärkande drag i fångpolitiken var reciprocitet. Behandlar ni våra fångar dåligt, gör vi det samma med era. När flyktförsök och otillåten korrespondens ledde till strängare fångregim i ena landet, kom detta sedan även att leda till motsvarande skärpning i det andra landet.

Men fångenskaperna handlade inte bara om att människor rent fysiskt kom att leva och verka i varandras länder, det innebar också kulturella kontakter, utbyten och inflytanden av tankar. Ulla Ehrensverd behandlar de geografiska kartor som växlades mellan länderna. En hel del kartor hamnade under kriget i ryska händer. Ett intressant namn här är Vasilij Nikititj Tatisjtjev som var verksam med att bygga upp silver- och kopparutvinningen i Ural. År 1724 kom han till Sverige för att värva yrkesfolk till bergverken i Ural, men också för att hitta lärlingsplatser för unga ryssar vid svenska bergsbruk. Utbytet gällde också förvaltningsformer. Som Claes Peterson visar framstod för Peter den store den svenska förvaltningen som en förebild för ryska reformer. Hur militära reformer överfördes och militärt tänkande utväxlades mellan länderna skildrar Lars Ericson Wolke. Pavel Krotov tar upp den svenska påverkan på ryskt militärt tänkande före Poltava: hur den svenska taktiken påverkade det ryska militära tänkandet och Peters slagtaktik.

Michail Ljustrov gör en mycket intressant jämförelse mellan svensk och rysk krigspanegyrik under det stora nordiska kriget, hur tidens händelser förstods och hanterades genom att avläsa dem mot en bakgrund av bibliska berättelser och den klassiska mytologins och litteraturens gestalter. Både Peter

I och Karl XII identifierades på var sitt håll med Herkules. Den ryske Herkules besegrade den månghövdade hydran och lejonet, och den svenske Herkules dödade likaså en illasinnad hydra. I både den svenska och ryska panegyriken framstod deras egen konung som den israeliske kungen och krigaren David som förgör Israels fiender. Vid Narva besegrade ynglingen David jätten Goliat. Även tsar Peter liknas vid David – hans namn kommer av grekiskans ord för sten, det föremål som dödade Goliat. För de ryska författarna var Karl XII den nye "högmådige Farao" och de stupades röda blod vid Poltava blev det Röda havet som uppslukade de egyptiska härskarorna. Dessa metaforiska jämförelser och analogier säger något om hur man begripliggjorde sin historiska situation, hämtat ur ett och samma bataljtema i Bibeln.

De dramatiska händelserna i juni 1709 på ett fält vid Poltava kom att få långtgående verkningar. Den svenska stormakten var bruten. Åsa Karlssons artikel ger en god inblick i de ekonomiska och politiska efterföljder som nederlaget fick för Sverige. Den ansträngda krigs ekonomin ledde till allt intensivare jakt efter pengar. Skatter och kontributioner lades på varandra, kommerskollegium såg över hantverksprivilegier och skråordningar, och kontributionsränneriet och upphandlingsdeputationen inrättades för att skaffa fram pengar som skulle täcka de militära utgifterna. Hur den svenska bilden av Ryssland under Peter den store påverkades och förändrades visar Björn Asker. Gunnar Åselius gör ett nedslag i historieskrivningen, hur historieskildraren, löjtnant Carl Bennedich i början av 1900-talet tolkade striden på slagfältet. Slutligen ger Marie Lennerstrand och Ulf Söderberg en översikt över det rika källmaterial som finns bevarat i Riksarkivet och Krigsarkivet i Stockholm.

Ett av bokens stora värden är att den introducerar rysk forskning på svenska. I den svenska forskningen, inte minst i den som gäller Karl XII, saknas ofta ryska källor och ryska

studier. Här finns det en hel del möjligheter för en framtida forskning som kan ge en mer allsidig bild av det svenska 1700-taket i ljuset av den ryska historien. Säkerligen skulle den svenska forskningen förstärkas om man följde den anträdde vägen som denna antologi utstakar: hur Sverige inte bara beskrev Ryssland i de bevarade svenska källorna, utan också hur de två länderna skaffade kunskaper av och om varandra. Man kikar in genom en dörr på glänt till de ryska arkiven.

David Dunér

Thomas Kaiserfeld, *Krigets salt: salpetersjudning som politik och vetenskap i den svenska skattemilitära staten under frihetstid och gustaviansk tid* (Lund: Sekel, 2009). 299 s.

Sveriges ställning i det tidigmoderna Europa var i hög grad beroende av de inkomster man fick från virke och trävaror samt järn och koppar som producerades i riket. Sannolikt var betydelsen av salpeter, som var en central ingrediens vid tillverkning av krut, inte heller ringa även om man inte har uppmärksammat detta lika mycket. Thomas Kaiserfeld undersöker i boken *Krigets salt: salpetersjudning som politik och vetenskap i den svenska skattemilitära staten under frihetstid och gustaviansk tid* (2009) svensk produktionspolitik och vetenskaplig forskning gällande salpeter under 1700-talet. Den centrala frågan är vilken betydelse vetenskapen hade för det politiska beslutsfattandet och för hur salpeter kom att produceras i riket. Samtidigt utgör den då ännu pågående processen som brukar kallas nationalstaternas födelse och dess dynamik en större kontext i sammanhanget. Ett nyckelbegrepp i undersökningen är *skattemilitärstat*, ett analytiskt begrepp som hänger ihop med denna process. Kaiserfeld undersöker hur skatteuppbörd, militär och politik förenas med salpeterproduktionen.